పరువు

కాలేజ్ కమిటీ సెక్రటరీనుంచి వచ్చిన ఎపాయింట్మెంట్ ఆర్డరు చూస్తే వెంకటేశ్వరరావు ఉత్సాహం సగం చచ్చిపోయింది. అతను అనుకున్నట్టు ఉద్యోగం టౌనులో కాదు_అక్కడికి పది మైళ్ళ దూరంలో ఉన్న ఒక పల్లెటూళ్ళో. వాళ్ళమేనేజిమెంటు కిందే ఉన్న మరో కొత్తకాలేజీట అది. ఇంటికి రాగానే రంగ పై ఎడ్రసు చూసి, మొగుడి మొహం చూసి అర్థం చేసుకోలేక మరింత ఉక్కిరి బిక్కిరి అయింది. రావు జరిగింది చెపుతూ అన్నాడు.

“మనం ఈ మారుమూల పల్లెటూళ్లో ఉండలేక దీనికి ఎప్లై చేశాం పట్నం ఏమోనని ఆశపడ్డాము. ఇంతా చేస్తే మళ్ళీ ఇలాంటి దిక్కుమాలిన ఊరేనా? వద్దని రాసేస్తాను.”

“తొందర పడకండి. అంత మరీ పల్లెటూరు అయితే అందరు స్టూడెంట్సూ లెక్చరర్సూ అక్కడెలా ఉండగలరు?

ఒకవేళ టౌన్‌నుంచి కాలేజీ బస్ ఏర్పాటు ఏదైనా ఉందేమో..."

"నోర్ముయ్. నిన్నెవరూ అడగలేదు. ఆడదాంతో ఆలోచిస్తే అఘోరించినట్టే" అన్నాడు రావు ఆ కోపాన్నంతా భార్యమీద చూపిస్తూ. అలాంటి కోపం అతని కళ్ళలోంచి వస్తుందో, నోటిలోంచి వస్తుందో, లోపల్నుంచి వస్తుందో రంగకి బాగా అనుభవమే. గదిలోకి వెళ్ళి ఓ పచ్చనోటు పట్టుకొచ్చింది. పొద్దుటమనియార్డరొచ్చింది. "నాన్నపంపేడు, దీపావళికి మనం వెళ్ళలేదుగా, బట్టలు కుట్టించుకోమన్నాడు."

"ఆయనంతలా ప్రాధేయపడతాడు కాబట్టి పుచ్చుకోవలసి వచ్చింది. లేకపోతే నీసొమ్ము అందుకోడానికి నాకేం ఖర్మ? అలా బల్లమీదపెట్టి లోపలికి వెళ్ళు, మా ఫ్రెండ్సు వచ్చేవేళయింది." అన్నాడు రావు అటు తిరిగి. రంగ నోటక్కడఉంచి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. రంగావాళ్ళనాన్న అంటూంటాడు 'ఆత్మాభిమానులమని తమంతతాము అనుకునే కొందరు మొగవాళ్లు అత్తగారివైపు చికపుల్ల పుచ్చుకోరు. మంచిదే. కాని పుట్టింటినుంచి ఏమీతేలేదని భార్యలను సాధించని క్షణం వుండదు...ఇలాంటి వాళ్ళందరికన్నా మాఅల్లుడు కాస్తనయమే' ఆ మాట జ్ఞాపకంవచ్చి రంగకి నవ్వొచ్చింది. ఆ చప్పుడు వినబడి రావు లోపలికొచ్చాడు.

"ఎందుకా నవ్వు?"

రంగ తలెత్తి మొగుడ్ని చూసింది. ఆ మొహం చూడగానే మరింతగా నవ్వింది. ఇంతలో ఎవరో వచ్చి అతన్ని పిలిచారు.

"సంసారికి అంత విరగబాటు పనికిరాదు, కాస్త అణచుకో" అతను వీధిలోకి వెళుతుండగా ఆమె పైటచెంగు నోట్లో దోపుకుంది. తలుపులు మూసివున్న ఒక గదిలో కూచుని ఇలా అనుభూతుల్ని అణచుకోవలసిన అవసరం తనకేముంది? కాపురానికి వచ్చిన కొత్తలో రంగని ఈ ప్రశ్న చాలా బాధించింది.

మొట్టమొదటి రోజుల్లో ఒకసారి వెంకటేశ్వరరావూ అతని క్లాసుమేటూ వీధిలో డ్రాయింగ్ రూంలో కూచుని ఏదో మాటాడుకుంటున్నారు. రంగ కాఫీ టిఫినూ తెచ్చి అక్కడ బల్లమీద పెట్టింది. ఎవరైనా పలకరిస్తారేమో, భర్త తన్ని ఎవరికైనా పరిచయం చేస్తాడేమో అని అయిదు నిమిషాలు అక్కడ ఆగి చూసింది కూడా. నిరాశతో లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. వాళ్ళను వెళ్ళనిచ్చి రావు చరచరా లోపలికి వచ్చాడు.

"నీకేమైనా మతుందా పోయిందా?"

"అదే నేను మిమ్మల్ని అడగదల్చుకున్నాను. అలా నేను నిలబడిపోతే, వాళ్ళందరూ నన్ను గుచ్చి గుచ్చి చూస్తుంటే కూర్చోమనైనా అనరేం, నన్ను వాళ్ళకు యింట్రడ్యూస్ చెయ్యరేం?"

"పరాయి మొగాళ్ళ పరిచయానికి ఎగబడే నీకు బుద్ధి లేకపోతే పోయింది. అలా ఎంకరేజ్ చెయ్యలేదేమని నన్ను

తప్పుబడుతున్నావా? గృహిణికి ఉండవలసిన ఆమాత్రం సిగ్గూ లజ్జా కూడా వదిలేశావా? ఇంట్లో ఇద్దరు నౌకరీ వెధవ లుండగా అసలు పలుగురు మొగాళ్ళ మధ్యకి వచ్చే అవసర మేం కలిగిందంట నీకు?"

మలినమైన హృదయంతో వికారమైన మొహంతో రంగ తల తిప్పింది.

"చూడూ, యిలాంటి వేషాలేం నాకు నచ్చవు. ఇంకేమీ అడక్కు, చెప్పించుకోకు — తెలిసిందా?"

తాత్కాలికంగా నోరు అవునన్నా కాదుకాదని మనసు రొదచేసింది. ఎర్రగా, తెల్లగా, బల్లగా ఉన్న తన మొగుడు నుంచి కొన్ని వందలయేళ్ళ క్రిందటి భావాలు ఆమె ఆమోదించ లేకపోయింది.

"అలా ఇద్దరంకలసి చల్లగాలిలో కొంతదూరం నడిచి వద్దామా?" అంది ఒకనాడు సాయంకాలం భర్త యింటికి రాగానే. చూస్తుండగా అతనికనుబొమలు ముడివడిపోయాయి.

"ఏం, మనం యిలా చల్లగా సంసారం చెయ్యడం నీ కిష్టంలేదా?" ఎదురుచూడని ఈ జవాబుకి రంగ గిలగిల్లాడి పోయింది.

"ఇందులో తప్పేముందండీ, నేను మీతో వస్తా నన్నాను గాని మరెవరితోనైనా..." అంటూ నాలిక కరుచు కుంది.

"పోనీ నీ కంత సరదాగా ఉంటే అలాగే చెయ్యి కూడదూ?"

అయినా రంగ ఊరుకోదలచుకోలేదు.

"మొగుడూ పెళ్ళాం అన్నతరవాత సరదాలే ఉంటవు టండీ."

"అవి కథల్లో, సినిమాల్లో, సంసారాల్లో మాత్రం కాదు."

"మరి చెయ్యీ చెయ్యీ పట్టుకుని చిలకా గోరింకల్లా తిరుగుతున్న ఈ అశేష జనానికి ఈ మాత్రం జ్ఞానం లేదం టారా."

"ఒకళ్ళసంగతి నాకు అనవసరం. వెధవ్వేషాలేసి లోకం ఎలా తగలబడిపోతోందో యింట్లో కూచున్న ఆడ కూతుళ్ళ కేం తెలుస్తుంది."

"అందుకనే కాస్త మీరుకూడా నాలుగు వీధులూ చూపెడితే..."

రంగ వీపు చుర్రుమంది.

"ఇలాంటి బుర్రతిరుగుడు కబుర్లు యిప్పుడు చెబితే చెప్పేవ్ మరెప్పుడూ చెప్పకు..."

రంగ భర్తతో మరెప్పుడూ అలా చెప్పలేదు. కాని పక్కింటి శంకరీబాయి ముందు దుఃఖమంతా వెళ్ళగక్కుకుంది. ఆమె ఫకాలుమని నవ్వింది.

"ఖళ్ళీ పెద్ద వ్యాపారస్తుడి కూతురి నంటావ్, ఆ మాత్రం వ్యవహార జ్ఞానమైనా ఒంటబట్టలేదు టే అమ్మాయ్,

నీకూ. పొద్దుట పదింటికి వెడితే మళ్ళీ అయిదింటికిగాని యిల్లు జేరుకోరు మొగాళ్ళు. వాళ్ళతోనే ప్రపంచం అనుకుంటే మన కెలా కుదురుతుందీ. వాళ్లున్న కాస్సేపూ మాటకిమాట అని కోపం తెప్పించటం ఏం గడుసుతనం. ఇక వాళ్ళు యిల్లు దాటేక అన్నావా-వాళ్ళ ఏడుపు వాళ్ళదే మన ఏడుపు మనదే."

"అంటే" అంది రంగ భయం భయంగా. పక్కింటి ఆవిడ మళ్ళ అర్థయుక్తంగా నవ్వింది. ఆ నవ్వులో ఏదో అప స్వరం తోచింది రంగకి. ఇంక అక్కడ ఉండబుద్ధి పుట్టలేదు. అయితే ఆమె హితోపదేశం ఊరికే పోలేదు. క్రాత్తిగా తన ప్రపంచం తనదే అనుకోకపోయినా రంగ తెలివిగలిగ ప్రవ ర్తించడం మరిగింది. నిజం చెప్పి బ్రతకడం కన్న చిన్న చిన్న అబద్ధాలు చేర్చడమే హాయి అని గ్రహించింది. దూరమైపో తాడేమో అని బెంగపెట్టుకున్న భర్తను మరింత దగ్గరగా తిప్పుకోడం నేర్చుకుంది. లేకపోతే పాతకాలపు బూజుల్ని పటుంకట్టి భద్రపరచే తన భర్త పల్లెటూరి కాపురం తను వద్దని పట్టుబడితే మాత్రం వినేవాడేనా. 'ఈ పరాయి పల్లె టూళ్ళో మనవైపు మంత్రాలువచ్చిన ఒక బ్రాహ్మణుడైనా కనపడు. పూజా ప్రతికల్పమూ చెప్పేవాళ్ళులేక ఆ మధ్య మంగళగౌరీ వ్రతమూ చెయ్యలేకపోయాను. వీరరాఘవుడికి దీపం పెట్టకుందా మనుకున్నాను. అదీ కుదిరిందికాదు. మొన్నటికి మొన్న కార్తీక సోమవారం పూజా యిలాగే చే జేతులా చెడింది, భాష తెలియని ఈ దిక్కుమాలిన ఊళ్ళో ఏ నోమూ నాకు కుదరదు! పుణ్యమూ, పురుషార్థమూ కలసి

వచ్చే మరో చోటకి నన్ను తీసికెళతామని యీాయనకి తోచా తోచదు...'

ఈ మాట భర్తచెవిన పడ్డానికి వీలుగా మరికాస్త గట్టిగానే అంది రంగ. పట్నవాసమనేది పతివ్రతా ధర్మానికి ఏమంత వ్యతిరేకంగా తోచలేదు వెంకటేశ్వర్రావుకి. వెంటనే అప్లై చేశాడు.

2

పోనీ ఓమారు వెళ్ళి చూసొస్తే ఏం పోయిందని, వెంకటేశ్వర్రావు తను పనిచేస్తున్న పల్లెటూరినుండి ఆటౌనుకి వెళ్ళేడు. టౌనులో ఉండి ప్రతిరోజూ బస్సుమీద పదిమైళ్ళు వెళ్ళిరావడానికి అవకాశం ఉందో లేదో కనుక్కున్నాడు. కాలేజీ బస్ అంటూ ఏమీ లేదుటగాని, ప్రతి అరగంటకీ ఆ టౌన్నుండి ఆ కాలేజీ ఉన్న గ్రామానికి బయలుదేరే స్టేట్ బస్సులు ఉన్నాయట.

“ఇంత మరీ పల్లెటూళ్ళలో కాలేజీలు పెట్టడం దేనికో వీళ్ళు?” అన్నాడు రావు. అప్పుడే పరిచయమైన బోటనీలెక్చరరు భాస్కరమూర్తితో. అతను మొదట్నుంచీ రాష్ట్రేతర ఆంధ్రుడే. అతను చెప్పాడు: ‘పల్లెటూరని. ఆ పేరు గల ఒక ఊరు పిల్లలే ఆ కాలేజీలో చదవరు. ఆ చుట్టుపక్కల అన్ని

పల్లెలనుండీ వచ్చి చదువుకుంటారు. వీళ్ళల్లో యిప్పుడిప్పుడే విద్యాసక్తి పెరుగుతోంది.'

ఆ అన్యరాష్ట్రం గురించి వెంకటేశ్వరరావు కాట్టే మంచి అభిప్రాయంలేదు. దాని గురించి ఆట్టే పొగడ్డం విన లేకపోయాడు. 'దానికేంగాని మీరు యిక్కణ్ణుంచి రోజూ వెళ్ళి వస్తారా? అథారిటీస్ ఎలా చేస్తారా?'

"ఇప్పటికేం అబ్జెక్ట్ చెయ్యలేదు మరి. అదిగాక యీ టౌన్లో మా ఓన్ హౌసుంది. పొద్దుటెళ్ళి సాయంకాలం వచ్చేస్తుంటాము."

"బహువచనం వాడుతున్నారు."

"అవును నేనొక్కణ్ణేకాదు. ఇంకా కెమిస్ట్రి లెక్చరరూ ఆయనా తెలుగాయనే - సినిమాల వెర్రెక్కువ... అందుకని కంట్రీలైఫ్ లైక్ చెయ్యడు. తక్కిన యిద్దరు లెక్చరర్లూ మన భాషవాళ్ళు కాదనుకోండి. ఇద్దరూ ఇంగ్లీషు చెబుతారు. తనే వాళ్ళఒక ఫిజిక్సు డిమాన్స్ట్రేటరు ఉన్నాడు. ఇందరం ఇక్కణ్ణుంచి వెళ్ళి వచ్చేవాళ్ళమే..."

"ఏమో బాబూ...నామటుకు నాకు తల్చుకుంటే భయంవేస్తోంది: ఉద్యోగం లేకపోతే పీడాపోయింది. ప్రతి రోజూ ఇరవైమైళ్లు ట్రావెల్ చెయ్యడం, అందులో బస్సు మీద. మీ కెంత ఓపికో ఏమో...నా వల్లమాత్రంకాదు."

"భాస్కరమూర్తి చిన్నగానవ్వేడు.

"ఇది ఇవ్వాళా నిన్నా పుట్టిందికాదు సార్. ఎటొచ్చీ సమస్య జటిలమైతే అది వేరే విషయం. స్ట్రగుల్ ఫర్ ఎగ్జిస్టెన్స్. కలకత్తాలో పనిచేస్తున్న మా పెద్దబావకి ఆఫీసుకీ యింటికీ పద్దెనిమిది మైళ్ళ దూరం. కిక్కిరిసిన బస్సుల్లో ట్రాముల్లో ఎలా వెళ్ళివస్తున్నాడంటారు? అతని సర్వీసెంతో తెలుసా, పదిహేనేళ్ళు! మెడికల్ రిప్రజెంటేటివ్సు, సేల్సు మెన్ వీళ్ళంతా మైళ్ళకొద్దీ తిరక్కపోతే వీళ్ళ ఉద్యోగాలు ఎలాగ?"

ఇంతలో ఒకామె అక్కడి కొచ్చింది.

"మిస్ మనోరమా ఛటర్జీ... బెంగాలీ చెబుతారు."

'గ్లాడ్ టు మీట్ యు' అని ఆమె చెయ్యి చాపింది. అలా చూడనట్లు నటించి వెంకటేశ్వరరావు పక్కకి తిరిగిపోయి అక్కణ్ణుంచి రహస్యంగా ఆమెను చూడ్డం ప్రారంభించాడు.

"ఆ మొహం అంత తెల్లగా ఉంది. ఇంకా అంత పౌడ రెందుకు? ఆ మెడ అంత తెల్లగా ఉంది. ఆ ముత్యాలదండ కూడా ఎందుకు? ఆ చేతులు అంత తెల్లగా ఉన్నాయి. ఆ దంతపు గాజులు దేనికి? అసలు మనిషే అంత తెల్లని మనిషి, అంత మరీ తెల్లచీర ఎందుకు?"

వెంకటేశ్వరరావు తెల్లబోయాడు. ఇంతకుముందు ఏ ఆడదాని వల్లా తనిలా ఆకర్షితుడయిందిలేదు. ఎవరి గురించీ ఇలా ఆలోచించిందీ లేదు!

ఆమె భాస్కరమూర్తితో ఏదో అంటోంది. ఆ భాష రావుకి వచ్చిచావదు. 'ఏమిటంటుంది ఆవిడ?' అని అడిగాడు.

"చెప్పమన్నారా?" అని మూర్తి ఆవిడ్ని అడిగాడు.

"చెప్పండి నేనేం లేని మాటంటేకదా, నాకేం భయం?" అందావిడ.

మరేం లేదు, నన్ను చూసి తెలుగువాళ్ళంతా నల్లగానే ఉంటారని ఆవిడ అనుకుందిట. ఇప్పుడు మిమ్మల్ని చూసే ఆ అభిప్రాయం మార్చుకోవలసి వచ్చిందిట. ఎండ బడితే ఎరుపెక్కేంత తెలుపుతనం మొగాళ్ళ కుండడం ఎంతైనా చిత్రంట."

"బాగుంది వరస" అన్నాడు రావు.

"ఏమంటారు ఆయన" మనోరమ అడిగింది.

ఇద్దరూ గట్టిగా నవ్వేశారు. మూర్తి కాస్త మార్చి చెప్పాడు.

"ఆవిడకు ఈ టౌనులో బంధువులున్నారు కాబోలు... చూడ్డానికి వచ్చిందా ఆ గ్రామంనుంచి" అని రావు అడిగాడు.

"లేదే! ఆవిడా రోజూ మాతో పాటు బస్సులో వస్తూ పోతూ ఉంటుంది."

ఈసారి వెంకటేశ్వర్రావుకి తల తీసేసినట్టయింది. మొదటి పరిచయంలోనే ఎండ కన్నెరుగని సుకుమారుడుగా ఆవిడ తన్ను వేళాకోళం చేసింది. ఎందుకూ పనికిరాని ఆడ కూతురే ఈ బస్సు ప్రయాణానికి సిద్ధపడితే తనకేనా అంత చేతకానిది. ఆఖరికి యీావిడకన్న తీసిపోయాడా తను. డేమ్ ఇన్సల్టు. తన కొకడికే కాదు, యావత్ మగజాతికీ.

"ఏమిటండీ, ఏం డిసైడ్ చేశారు? మా కాలేజీలో జాయిన్ అవుతారా లేక అక్కడే కంటిన్యూ చేస్తారా?" భాస్కరమూర్తి అడిగాడు. 'వచ్చేస్తానండీ. బస్ జర్నీ టీడియస్‌గా వుంటుందేమో అనుకున్నా. ఇందరుండగా నాకేం లోపం? ఇవాళే కాలేజీ అథారిటీస్‌కి నా అంగీకారం తెలియబరుస్తా ఈ తోగా ఈ టౌన్‌లో నాకో మంచి యిల్లు చూసిపెట్టాలి. ఆర్టీసీ కన్సెషన్ టికెట్‌కి ఎలా అప్లై చెయ్యాలో చెప్పాలి...' అనేశాడు వెంకటేశ్వర్రావు గబగబా.

3

కొత్తకాలేజీ, కొత్త ప్రిన్సిపాలూ కొత్త స్టూడెంట్సూ —పట్నంలో కొత్త యింట్లో తమ కాపురమూ - యివేవీ తరువాతి ఆరు నెలల్లో వెంకటేశ్వర్రావు ప్రిన్సిపుల్సుకి యే మాత్రమూ అడ్డు రాలేదు. ఒకరిజోలికి వెళ్ళకుండా తన పనేదో తను చూసుకుపోతాడనీ, ఇచ్చిన లెక్చరయినా బాగా ప్రిపేరయి స్టూడెంట్సుకి బాగా అరమయేలా చెబుతాడనీ అతనికి పేరుకూడా వచ్చింది. అయితే మానసికంగా అతని పరిస్థితి వేరు. ప్రతి క్షణం మనోరమ అతనికి ఓ పెద్ద సమస్యై కూచుంది. అదెలా పరిష్కరించడమో అతనికి అర్థంకూడా కాలేదు. ప్రతీరోజూ బస్సులో ఆమెతో ప్రయాణమూ అతనికి

తప్పలేదు. ఎంత తలొంచుకు కళ్ళు మూసుకుని కూచున్నా ఆమె ఆలోచన్లూ అతన్ని విడలేదు.

విషయమేమిటంటే స్త్రీల విషయంలో వెంకటేశ్వర్రావు మనసులో కొన్ని పరిమితాలైన పరిధులున్నాయి. అవి మార్చుకోవలసిన అవసరం లేకుండా అతనికి ఈ పాతికేళ్ళూ గడిచిపోయింది. 'మొగవాడు ఎంత పెద్ద పదవిలో ఉంటేనేం, అతన్ని నడిపించేది ఆడదే' అనే అభిప్రాయం అతను యే మాత్రమూ ఆమోదించడు. గృహ నిర్వహణ పురుషులూ, ఉద్యోగ నిర్వహణ స్త్రీలూ పూర్తిగా నిర్వహించే రోజులు ఒకవేళ వచ్చినా వెంకటేశ్వర్రావు ఒప్పుకోడు. వంట చెయ్యడం, పిల్లల్ని కనడం ఇంతకుమించి ఆడదానికి ఉద్యోగమేమిటని అతని ప్రశ్న. మొగాడు బొత్తిగా చేతకానివాడైతేనే పెళ్ళాం చేత ఉద్యోగం చేయిస్తాడని అతని నమ్మకం. భర్త చనిపోయినా, లేదా వున్నా పరమ చవట దద్దమ్మ అయినా—తప్పని పరిస్థితుల్లో జీవనోపాధికోసం ఆడది సంపాదించవచ్చునని, అదయినా ఏ అప్పడాలు వత్తో, ఏ వంటపని చేసో—అంతకుమించి ఆడదాని ఉద్యోగం అతను భరించలేడు. రావులో చెప్పుకోదగ్గ లక్షణం వుంది. అతని భావాలు సాధారణంగా పైకి వెలిగక్కడు. ఎవరితోనూ వాదించడు. కనీసం ప్రస్తుత పరిస్థితులతో పోల్చుకోడు. ఇంటిదగ్గర కూడా అతనికి అపజయం లేదు. ఆట్టే చదువుకోక సంసారపక్షంగా ఉన్న రంగనాయకిని తను చేసుకున్నాడు. మొదట్లో కొద్దిగా తెలివితెక్కువతనం చూపించినా తరవాత తరవాత రంగ తనకెన్నడూ మనఃక్లేశం కలిగించలేదు. తన మానసిక చిత్రం

చె ప్పుకోవలసిన అవసరం వెంకటేశ్వర్రావు కెప్పుడూ కలగ లేదు. కాని ఇదేమిటీ మనోరమ? తను మనోరమను ప్రేమిస్తున్నాడా? మానసికంగా వ్యభిచరిస్తున్నాడా? లేదు. ఎంత మాత్రం లేదు. ప్రేమించడం మాట దేముడెరుగు మన స్ఫూర్తిగా ద్వేషిస్తున్నాడు. ఆ ద్వేషాన్ని నిలుపుకొనే అవకాశాలు దొరక్క విచారిస్తున్నాడు.

ఆవిడ బెంగాలీ ఎమ్మేట. రావుకేమో ఆ భాష కొద్ది కొద్దిగా వచ్చు. అప్పుడే ఏడాది ఆ ప్రాంతాల్లో ఉన్నాడు గనక బహారు మాటాడితే ఓ మో సరుగా అర్థమౌతుంది. తను తిరిగి చెప్పలేడు. పోనీ ఇంగ్లీషులో మాట్లాడదామంటే అతని ఉచ్చారణ ఆమెకూ, ఆమె ఉచ్చారణ అతనికీ ఇంపుగా ఉండక యేమిటో మాటాడుకున్నా మన్న సంతృప్తేమిగలదు. భాస్కరం మూర్తయితే కొంచెం సీరియస్ నెస్ ఉన్నవాడు గనక ఉన్నదున్నట్టు యింటర్ప్రెట్ చేస్తాడు. కెమిస్ట్రీ లెక్చరర్ మోహనరావు మాత్రం లేనిపోనివి చెప్పి వేళాకోళం పట్టిస్తాడు. అయినా పరాయి ఆడది ఆవిడతో తనకి మాట లేమిటి? కాని ఈ మనోరమ అలా బతకనివ్వదే? తను ఒక్క క్షణమైనా నిశ్శబ్దంగా ఉండలేక పోవడమే కాకుండా ఎదుటి వార్ని కూడా నిశ్శబ్దంగా ఉండనియ్యదు. తన ప్రతీ అనుభూతీ ఎదుటివారు పంచుకోవాలి. చిన్నా, పెద్దా; ఆడా, మొగా; కొత్తా, పాతా ఈ భేదమేలేదు ఆమెకి. నోరు మూసుకుని విని చెప్పిన దానికల్లా అవునని తల లూపే చచ్చురకం శ్రోతల్ని ఆమె ఏ మాత్రమూ భరించలేదు. అలాంటి ఆమెను రావు ఏ మాత్రమూ భరించలేడు!

"చలనమూ, చైతన్యమూ, సౌందర్యమూ ఉన్న మానవులం మనం వూరికే ఎలా పడుండ గలం!" అన్న ధోరణిలో మాటాడుతుంది ఆమె.

"బరి తెగించిన రకం!" అని అర్థం చేసుకుంటాడు వెంకటేశ్వర్రావు. చాలా నీటుగా ముస్తాబై వస్తుంది మనోరమ. ఎంతో అందంగా హుందాగా కనబడుతుంది, ఎక్కడా చెక్కు చెదరకుండా మడత నలగకుండా అలంకరించుకుంటుంది. కాని బస్సుప్రయాణం ఆమె 'ఎలిగెన్సును' హరించి వేస్తుంది. నిజం చెప్పాలంటే ఆమె నలిగిపోవడం బస్సు కుదుపులవల్ల కాదు. అంతూ దరీలేని ఆమె కబుర్ల వల్ల. అలా కబుర్లు చెబుతున్నపుడు ఆ కళ్ళు, ఆ జడలు, ఆ చేతులు అలా నాట్యం చేయవలసిందే. అయితే చిత్రమేమిటంటే అలా బస్సు దిగినమనిషి తిన్నగా లేడీస్ వెయిటింగ్ రూంలోకి – కాలేజీలో ఆమెకు ప్రత్యేకించినది – వెడుతుంది. లోపల అంత తక్కువ టైంలో ఎలా ఏం చెయ్యగలుగుతుందో యివతలికివచ్చేసరికి–రాత్రంతా అమ్మని తెగ బరికి, కడుపునిండా పాలు ఊనబట్టి, ఒళ్లు తెలియని నిద్రతీసి. అప్పుడే మేలుకున్న పసిపాప కళ్ళలోని వెలుగులా–నిర్మలంగా తయారయి వస్తుంది. 'లోపల ఎంతెంత లోపాలు లేకపోతే ఇన్నిన్ని పై మెరుగులు దేనికి? ఆడదానికి అతి ముఖ్యమైనది శీలం. వాటికేళ్ళు పై బడినా ఈమెకు పెళ్ళి కాలేదంటే – అలా కాకపోయినా ఇంత పైలా పచ్చీసుగా తిరుగుతోందంటే ఏనాడో చెడిపోయి ఉంటుందని స్పష్టంగా తెలుస్తోంది. అవి కప్పెట్టుకోడానికే ఇన్ని నాటకాలు ఆడుతోంది!' అనుకున్నాడు వెంకటేశ్వర్రావు. కాని దానికి

ఒక్క రుజువు దొరక్క అతని మనస్సు బాధపడింది. 'ఇలాంటి వాళ్ళు పైకి తేలతారా నా వెర్రి గాని!' అని సమాధాన పరుచుకుందామన్నా అతనికి ఉండబట్టలేదు. ఎప్పుడూ ఏ విషయమూ యెంత తెలిసిన వాళ్ళదగ్గరైనా ఎక్స్‌ప్రెస్ చెయ్యడం యెరగని అతను ఈ విషయం తెలిసిన యిద్దరు ఆంధ్రా లెక్చరర్ను దగ్గిరా వెళ్ళక తప్పలేదు.

"రామ, రామ! ఆమె గురించి అంత నీచంగా మాట్లాడ్డం ఘోరం!" అన్నాడు భాస్కరమూర్తి. అంతే కాదు ఆమె గొప్పతనాన్ని గంటలతరబడీ చెప్పడం ప్రారంభించాడు. రెండేళ్లై ఆమెను ఎరుగునట. వెకిలితనం మచ్చుకైనా లేదుట. వాళ్ళది చాలా సాంప్రదాయమైన పెద్ద కుటుంబమట. వాళ్ళ కుటుంబానికి మనోరమ కొంతవరకు ఆర్థిక సాయం కూడా చేస్తుందట.

"ఆ చల్లని చిరునవ్వు వెనక, ఆ తెల్లని బట్టలవెనక, చక్కని హృదయంకూడా ఉంది. ఓ సారి బస్సులో ఏంజరిగిందనుకున్నారు? బస్సు కుదుపుకి, అది రాత్రియినా, పట్టపగలయినా, సగం పైగా ప్రయాణీకులు నిద్రకి ఉపక్రమించడం మీాకేం తెలియని విషయం కాదుగదా, రావుగారూ? ఆ వాళ మనోరమ పక్కసీట్లో ఓ పదేళ్ళ కుర్రాడు కూచున్నాడు. తల నిండా బాగా నూనె రాసుకున్నాడు. మనోరమ ఆవాళ కొత్త చీరకట్టుకొచ్చింది. వాడు నిద్రలో జోగి జోగి ఆమెమీాద పడడం, ఆమె చీర భుజందగ్గిర పెద్ద నూనె మరక అయిపోయింది. ఈ సంగతి చూసి పక్కనేఉన్న ఆ కుర్రాడితల్లి వాణ్ణి ఓ

లెంపకాయ వేసింది. మనోరమ ఏ మాత్రమూ విసుగయినా కనబడకపోగా తన గురించి ఆ కుర్రాడు దెబ్బతిన్నందుకు ఎంతో బాధపడి, బస్సుదగ్గరకి అప్పడాలు అమ్మొస్తే వాడికి కొనిపెట్టి ఊరుకోపెట్టింది. ఇంకా అది నయమే. మరో సారి.”

“ఎందుకు లెద్దురూ ... నేను కొంత వరకూ చూస్తున్నాను గదా.”

“అలా కాదు. వినండి ... ఒకావిడ ముగ్గురు పిల్లల్ని వెంటపెట్టుకుని బస్సెక్కింది. మనోరమ పక్కనే కూచుంది. ఇద్దరుపిల్లల్ని ఒకవైపు కూచోబెట్టుకుని మూడోవాణ్ణి_చంటి పిల్లాణ్ణి—తొడమీద బుర్రపెట్టి జోకొట్టింది. వాడు కాళ్ళు దర్జాగా మనోరమ టెర్లిను చీరమీదకు జాచాడు. ఆమె ఏమీ అనకపోగా ఆ కాళ్ళని తన ఒడిలోకి లాక్కుని మృదువుగా వాణ్ణి జోకొట్టింది. వెల్లకిలా పడుకుని ఇంద్రభోగం అనుభవిస్తున్న ఆ గుంటనాగమ్మ వూరుకో వచ్చా? మరుక్షణం ఫౌంటెన్‌లోంచి వచ్చినట్టు, ఆమె కళ్ళూ, బుగలూ పావనం చేశాడు. అక్కడ మనోరమ కాక మరెవరున్నా పెద్ద రాద్ధాంతం జరిగి ఉండేదే! బట్టలు పాడయినందుకు కాకపోయినా బస్సులో వాళ్ళు నవ్వినందుకయినా. మరొకరు ఆ పాపను బజాయించి ఉండును. ‘మిస్చివస్ రాస్కెల్!’ అంది నవ్వుతూ. పాపం పక్కనున్న ఇల్లాలు మరీమరీ క్షమాపణ చెప్పుకుంది.

“డోన్ట్ వర్రీ సిస్టర్ ... మనం ఆడవాళ్ళం. ఎప్పుడో

అప్పుడు ఇలాంటి అవస్థలకు సిద్ధంగా ఉండవలసిందే!" అంది తేలికగా.

"పిల్లల్ని కన్నవారు కాబట్టి మీరు అలా చేసు కున్నారు. ఇంకోళ్ళయితే ఎంత గొడవ చేసుకో!" అంది ఆ పిల్లతల్లి ఆమెగురించి తేలిక మనోరమ నవ్వేసి వూరు కుంది.

"ఎందరమ్మా మీకు పిల్లలూ? అని మళ్ళీ ఆవిడే అడి గింది, మనోరమ యేం జవాబు చెప్పి ఉంటుందో మీరు ఊహించగలరా రావుగారూ?"

భాస్కరమూర్తి ప్రశ్నకు వెంకటేశ్వర్రావు కళ్ళు చిట్లించి జవాబు చెప్పేడు.

"దీనికి పెద్ద వూహించలేనిదంటూ ఏముంది! జవా బుగా మళ్ళీ నవ్వేసి వుంటుంది."

"అదేంకాదు. మనోరమ చెప్పిందీ - ప్రస్తుతం నాకు రెండొందల యాభై మంది పిల్లలు అని!"

"అంటే?"

"ఆ మాత్రం పోల్చుకోలేరా? మనకాలేజీ స్టూడెంట్సు మొత్తం అంతేకదా" భాస్కరమూర్తి మనోరమ గురించి యింకా చెప్పబోతుండగా వెంకటేశ్వర్రావే వినలేక అక్క ణ్ణుంచి యేదో వంకపెట్టుకుని బయటకు వెళ్ళిపోయాడు. అత నిలో పుట్టిన అగ్నిహోత్రం మరింత ప్రజ్వలించింది. మోహన రావుతో మాటాడినపుడు మాత్రం అంత బాధపడలేదు. కార

ణం మోహనరావు యింకా బాగా కుర్రాడు. ఎలా బడితే అలా మాటాడగలవాడు. "భాస్కరమూర్తి ఆవిణ్ణాంతలా సైన కేసుకు రావడంలో అర్థం లేకపోదులెండి" అన్నాడతను అదోలా నవ్వుతూ. వెంకటేశ్వర్రావుకి కాస్త ప్రాణం తెప్పరిల్లినట్లయింది.

"మనం ఎందరుండనీండి. పి ప్రిఫర్స టుసిట్ బై హిజ్ సైడ్ ఇన్ ది బస్, ఎంచేతంటారు."

రావు మోహన్‌తో కలసి హాయిగా నవ్వేడు.

"మరి చెప్పరేం?" అంటూ స్పెషల్ టీకి ఆర్డరిచ్చేడు. ఐతే దానికి ఋజువు ఆ మర్నాడే దొరకడంతో రావుకి ఇంకా ఈ ప్రపంచం ఎందుకు భగ్గని మండిపోలేదో అర్థమయింది. ఆ వేళ లాస్టు పిరియడ్ క్లాస్ పూర్తి చేసుకుని రావు మోహన్‌తో కలసి బస్సు దగ్గిరకి వచ్చేసరికి కాస్త ఆలస్యమైంది బస్సు నిండిపోవడంచేత నిలబడవలసి వచ్చింది. ఎక్కడో ముందుసీట్లో మనోరమ, భాస్కరమూర్తి ఉండడంచేత. బస్సు కిక్కిరిసి ఉండడంచేత వీళ్ళకి వాళ్ళెక్కడ ఉన్నారో సరిగా కనబడలేదు. ఇంక టౌను ఒకటి రెండు మైళ్ళుందనగా మోహన్ అటుచూడమని రావుని మోచేత్తో పొడిచాడు.

"ఫరవాలేదు. యు కెన్ రెస్ట్ అన్ మి" అంటోంది మనోరమ. భాస్కరమూర్తి కళ్ళు మూసుకుని ఆమె భుజంమీద తల వాల్చుకుని పడుకున్నాడు.

"నిండు బస్సులో పట్టపగలు ప్రేమ పారవశ్యం! ఆ రెండూ వదిలేస్తే సరి ప్రపంచంలో ఎలాగేనా బతకొచ్చు"

అన్న మోహన్ ఆ క్షణంలో రావుకి ఆప్త మిత్రుడయి పోయాడు. "కేవలం లెక్చరర్సే కాక పొన్నుంచి ప్రితీరోజూ విలేజికివచ్చి చదువుకునే స్టూడెంటూ్నా ఎప్పుడూ బస్సులో ఉంటారు. కనీసం వాళ్ళున్నారనయినా..."

"దీనికి ఏదో ఒకటి చెయ్యాలి. ఈ మనోరమలాంటి వాళ్ళని రూపుమాపితేగాని ఈ దేశం బాగుపడదు" అన్నాడు రావు.

బస్సు దిగి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయాక అతను ఉండబట్టలేక పక్కనున్న స్టూడెంట్‌తో అన్నాడు.

"చూశావుటోయ్ వైకుంఠం, ఈ మూర్తి సంగతి ఏమన్నా బాగుందీ?"

"ఏం బాగులేదుసార్. పాపం బస్సులో చాలా బాధ పడిపోయారు. బెంగాలీ లెక్చెరరు ఆయన్ని హాస్పిటల్‌కి తీసి కెళ్ళేరు ఉన్నట్టుండి ఒక్కసారి వచ్చేసింది నూట నాలుగు జ్వరం!"

"ప్రేమ జ్వరం కాబోలు!" అన్నాడు మోహన్, రావు చెవిలో. కాని రావుకి ఆ సమాధానం ఏ మాత్రమూ తృప్తినివ్వలేదు.

4

"ఏమోగాని మీరు మునుపట్లా ఉండటంలేదు. పరధ్యానం ఎక్కువైపోయింది" అంది రంగనాయకి ఒకనాడు భర్తతో. అతనేమీ మాటాడలేదు. "మునుపటి కాలేజీయే నయం. నిక్షేపంలా ఉండేవారు. ఇక్కడ నీళ్ళూ అవీ వంటబట్టలేదేమో, సన్నపడిపోతున్నారు. అనవసరంగా నేనే పల్లెటూరు పల్లెటూరని మిమ్మల్నిక్కడికి లాక్కొచ్చాను... నిత్యం మైళ్ళకు మైళ్ళు యీ బస్సు ప్రయాణం మీకు పడటంలేదు."

రావు అప్పటికీ మాటాడలేదు.

"మునపటి ప్రిన్సిపాలుకన్న ఇతనెంతో మంచివాడన్నారు. ఎవళ్ళపని వాళ్ళు చేసుకుపోడమేగాని కాలేజీలో ఎలాంటి రాజకీయాలూ లేవన్నారు. మరి మీ కొచ్చిన చికాకు ఏమిటి?"

"నీతో చెప్పవలసింది కాదు, నువ్వు తీర్చేది కాదు. నీ పనేదో నువ్వు చూసుకో—లోపలికి పో... నాకు కాలేజీకి వేళయింది. ఎప్పుడూ ఆ వీధి గుమ్మంలోనే అఘోరించకు. కాస్త అప్పుడప్పుడూ లోపలికి కూడా తగులడుతూవుండు."

వెంకటేశ్వరరావు బస్సుస్టాండువైపు గబగబ నడిచిపోయాడు. అయిదు నిమిషాలు అక్కడే నిలుచుని చూసింది రంగ. మూతి విరిచింది. చేతులు వెక్కిరించినట్టు తిప్పింది. భళ్ళని తలుపు వేసేసింది. అరగంటలో భోజనమూ పైపనీ ముగించింది. పెట్టె తెరచి పర్సుతీసింది. రెండు పదిరూపాయల

నోట్లూ, నాలుగు రూపాయలనోట్లూ, రెండ్రూపాయలచిల్లరా పర్సులో వేసుకుని పెట్టెతిలుపు వేసేసింది. శుభ్రమైన చీరా జాకెట్టూ వేసుకుని మరోమారు తలదువ్వుకుని, పౌడరద్దుకుంటే బాగుణ్నేమో అనిపించిందికామెకు బీరువాలో బిగించబడిన అద్దం వెపు చూసుకుంటే "ఎబ్బె, ఇప్పటికే ఆలస్యమైపోయింది" అనుకుని గబగబా వీధితాళాలు వేసుకు వీధినిబడి తొందరగా నడవసాగింది. దారిలో దాసీమనిషి ఎదురుబడి ఆ స్త్రీను చూసి నవ్వుతూ అంది.

"పరుగేనా పెట్టండి తల్లీ, ఆనక పనిచెడిపోయేను."

"ఒసే మంగీ నోరుముయ్యి... నే నిలా వెడుతున్నానని బాబుగారికి ఎవరివల్ల తెలిసినా సరే ముందు నీ పీక నొక్కుతాను తెలిసిందా?"

"అలాగే, చెప్పకుండా ఉన్నందుకు లంచంఏమిస్తారు?"

"పీక నొక్కకపోడమే! వెళ్లు అంట్లగిన్నెలు ఎదురు చూస్తున్నాయి" రంగ తాళాలగుత్తి తీసి ఒక తాళం వేరే తీసియిచ్చింది. అది అందుకొని మంగి వెళ్ళిపోయింది. రంగ మరింత చకాచకా నడుస్తూ ఒక యింటిముందు ఆగింది. ఒక్కసారి అటూ యిటూ చూసి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. అది ఆదర్శ మహిళామండలి. అక్కడ ఉదయము పది మొదలు సాయంకాలము నాలుగు వరకు ప్రతిదినము డబ్బేసి పేకాట ఆడబడును.

సరిగ్గా ఇదేసమయంలో వెంకటేశ్వరరావుతో మరము బస్సులో అంది!

ఎన్నోసార్లు మీ మిసెస్‌ని చూపిస్తానన్నారు: ఒకే ఊళ్ళో ఉన్న మనకు ఇది యింత యింపాజిబుల్ థింగ్ అంటే ఎవరేనా నవ్వుతారు. ఈ ఆదివారం మీ ఇల్లెక్కడో నేనే వెతుక్కువస్తాను. వస్తే తగిలెయ్యరుగదా? ఏమో ఆ వేళకి మీ శ్రీమతిని ఎక్కడకయినా పంపించేస్తే! అలాకాదు; చెప్పా పెట్టకుండా నేనే యెప్పుడో వచ్చి మీ ఆవిణ్ణి యెత్తుకు పోతాను. అప్పుడు మీరే నన్ను బతిమాలుకోవలసి వస్తుంది. అయినా యీ ఇరవైయో శతాబ్దంలో యింకా యింత ఆర్థడాక్సు ఏమిటండీ మీరు? ఒక్కసారైనా ఆవిణ్ణి మీకూడా పైకి తీసుకురారేం? అసలు ఈయనకి పెళ్ళయిందా అని? భాస్కరమూర్తిగారూ! మీరు మిసెస్ వెంకటేశ్వరరావ్‌ను చూశారూ?"

"బాగుంది. ఆడళ్ళకంట పెట్టడానికే ఆయనకి భయం. ఇక మా లాంటి మొగ ముండాకొడుకులికి చూపిస్తాడూ, ఇంకేమైనా ఉందా?" బుగ్గలే కాక మెడంతా ఎర్రపడేదాకా మనోరమ నవ్వింది.

అలా విరగబడి నవ్వుతున్న మనోరమ పక్కని రంగని తలచుకుంటే ఒక్కసారి అసహ్యంతో రావు మనసు వికలమై పోయింది. 'నేనే ఎప్పుడో వచ్చి మీ ఆవిణ్ణి ఎత్తుకుపోతాను' అన్న ఆమె మాట తరతరాల మన భారతీయ సంస్కృతికి గొడ్డలిపెట్టుగా అతనికి తోచింది. 'నీతికీ నిబంధనకీ ఎప్పుడైతే కట్టుబడి వుండదో అప్పుడే ఆడది చెడింది. ఆడది ఎప్పుడిలా రచ్చకెక్కిందో ఆనాడే దేశం నాశనమయింది' అనుకున్నా

డతను. 'రేపొద్దున నాకూ ఆడపిల్లలు పుడతారు. ఇలాగే చేజేతులా భ్రష్టుల్ని చేస్తానా? ఇంట్లోనే తెలుగూ, లెక్కలూ చెప్పిస్తాను. పదహారు వెళ్ళకుండా పెళ్ళిళ్ళు చేసి అత్తారిళ్ళకు సాగనంపుతాను. పతివ్రతా తిలకాలైన నా కుమార్తెలు ఏ యింట్లో పాదం పెడతారో అక్కడ మళ్ళీ మన సత్సాంప్రదాయం జీవం పోసుకుంటుంది... భారతమాత మొహం మళ్ళీ కళకళలాడుతుంది' రావు తెల్లని బుగ్గల్లో తగుమాత్రం అరుణిమ తొంగిచూసింది.

"మనం చెప్పిందంతా విని రావుగారు 'బలిపతి' ద్వారా వారి భార్యను అందజేస్తున్నా రనుకుంటాను. కావలిస్తే ఆ మొహం చూడండి."

భాస్కరమూర్తి, మోహన్ నవ్వేరు. మోహన్ అన్నాడు.

"అతని తియ్యని కలలు పాడుచెయ్యకండి పాపం!"

"అక్కర్లేదు, మనం ఎన్ననుకున్నా ఆయన ధోరణి ఆయనదే."

వెంకటేశ్వర్రావు గట్టిగా జవాబు చెబుదా మనుకున్నాడు. కాని సమయానికి అతని నోటంట మాట పెగల్దు, భాష సరిగ్గా పట్టుబడక అనుకున్నవన్నీ అతను చెప్పలేదు కూడాను. పైకి కక్కలేని జవాబులు మాత్రం అతనిలో రడీగానే ఉంటాయి.

"నాది నాది కాక నీ ధోరణీ నా ధోరణీ ఒకటెలా అవుతుందే మనోరమా? అసలు నీకు యింకొకరితో పోల్చుకునే యోగ్యతెక్కడిది? తప్పుదారిన నడిచే నీలాంటివాళ్ళకి విద్యా

ర్థులైన వారి దుస్థితికి ముందు విచారించాలి. ఈ పాటికైనా నీకు తగిన మారుపేరు ఒకటి తగిలించి క్లాసులో కొచ్చేసరికల్లా ముప్పతిప్పలూ పెట్టని విద్యార్థుల అమాయకత్వానికీ విచారించాలి. ఇలాంటి వాళ్ళని తెలుసుండీ ఉపేక్ష చేస్తున్న పాలకవర్గం చేతకానితనానికి విచారించాలి. కాని, మనోరమా! నీ ఆటలు ఎల్లకాలం సాగవు. ఎల్లకాలం ఇలాగే నవ్వుతూ గడపగ నిర్ణోడానికి నీ జీవితంలో చెప్పుకో తగింది ఏం సాధించావు గనక? ఇంత బహిరంగంగా విచ్చలవిడిగా తిరుగుతున్న నీకు పెళ్ళనేది గగనకుసుమం కదా!" వెంకటేశ్వర్రావు తనలో తనే నవ్వుకున్నాడు.

"అల్లరి చిల్లరి తిరుగుళ్ళే తిరిగావుగాని చల్లనిసంసారం అదెంత చక్కనిదో అనుభవించే గీత పాపం నీకు లేదుకదే!" అని అతడు గర్వపడినన్నాళ్ళు పట్టలేదు.

ఆ మరుసటివారం ఆమె నాలుగు రోజులు వరసగా సెలవు పెట్టింది. ఎవరితోటీ యెక్కువ ఏమీ మాటాడక రిజర్వ్‌డుగా ఉండే రావుకి ఏ కబురయినా అందరికంటె ఆఖరున తెలియడం మామూలే. అదైనా ఆ మోహన్ వల్లే తెలిసింది.

"మీరు వినలేదా ఏమిటి? మనోరమా టక్కీ ఛ పెళ్ళి నిశ్చయమైందిట!" రావు 'షాక్' లోంచి తేరుకోక పూర్వమే అతను మళ్ళీ చెప్పాడు.

"అతనుకూడా ఎమ్మేఅట. ఫస్టుక్లాసేకాక యూనివర్సిటీ ఫస్టుట. రిసెర్చి స్కాలరుగా ఉంటున్నాడట."

వద్దనుకున్నా ఆ కబుర్లు చెవుల్లో పడ్డాయి. వద్దనుకున్నా మనసు ఆలోచించటం మానలేదు. ఎవరో ఎవరికో ఈ ఉచ్చులో చిక్కుకున్నాడంటే అది వేరే విషయం. ప్రఫుల్ల చంద్రకుమార్ ఆవిడ మేనత్త కొడుకేట.

మానసికంగా తనకు జరిగిన ఈ అపజయాన్ని వెంకటేశ్వర్రావు యెంతమాత్రం తనలో యిముడ్చుకోలేకపోయాడు. ఎప్పుడూ లేనిది ఆవాళ లెక్చరు క్లాసులో కొన్ని తప్పులు చెప్పేడు. ధైర్యమూ తెలివితేటలూ గల ఒక కుర్రవాడు అవి యెత్తి చూపిస్తే అనవసరంగా ఇరిటేటై క్లాసంతటినీ తిట్టిపోశాడు. క్లాసంతా వాకౌట్ చేద్దామనుకున్నారుగాని సమయానికి ప్రిన్సిపాల్ వచ్చి సర్ది చెప్పేడు. ఆ దెబ్బతో రావు మూడు రోజులు క్యాజువల్ లీవు పెట్టేశాడు.

ఆ మూడురోజుల్లో ఇంటిదగ్గర వెంకటేశ్వర్రావు సజీవ సమాధి అనుభవించాడు. ఆ బాధ మింగలేనిది, కక్కలేనిది. ఆ విసుగంతా సహజంగా సహధర్మచారిణిమీద చూపించాడు. భర్త ఇంట్లో చేరి ఆమె నిత్యకృత్యానికి అడ్డురావడం చేత ఆమెకూడా సహజంగా సహనం కోల్పోయింది. ఎప్పుడూ లేనిది మాటకు మాట జవాబు చెప్పింది. దాన్తో అతను రెచ్చిపోయి నాలుగు తగిల్నిచ్చాడు.

"ఆడదాని బతుకు అద్ధానపు బతుకు. ఎంత పెట్టి పుట్టితేనేం ఒకరి పంచచేరి, అణిగి ఉన్నాక?" అంది రంగ ఏడుస్తూ.

రావుకి ఆ మాటలో ఏదో అర్థం తోచింది. అతని

చిక్కులన్నీ విడిపోయి నట్టయింది. ఎప్పుడూ లేన్ని రంగని దగ్గరకు తీసుకుని అనునయించాడు.

“అక్కరలేదు. అవతలి కెళ్ళండి. మీరు మునుపట్లా లేరు. కొన్నాళ్ళు దూరమైతే గాని నా విలువ మీకు తెలిసి రాదు. నాన్నదగ్గరకు మండపేట పోతాను. నాకేం లేదా, పోదా?”

రావు ఆమెను బతిమాలేదు.

భగవంతుడు ఆమెనోట నిజం చెప్పించి తనను మళ్ళీ జీవింపజేశాడు. ఎంతటి ఆడదయినా అణిగి మణిగి ఉండక తప్పదు. ఎంత మేనత్త కొడుకయినా మొగుడు మొగుడే. అంత చదువుకున్నవాడు వాడి ఖర్మ కాలిపోతే, పెళ్ళాంచేత ఉద్యోగం చేయించుకుంటాడా? అందులో యీవిడ వేషాలు ఏ మాత్రం తెలిసి వచ్చినా గడప దాటనిస్తాడా? అక్కడితో ఆగుతుంది మనోరమ నాటకం. అంతటితో కుదురుతుంది మనోరమ సంకటం. గాలిపడగలా సోలిపోవడం, నీటి నురగలా తేలిపోడం ఇంకెన్నాళ్ళు? అన్నీ చప్పగా కుదిరి మొహం నిండా ముసుగు వేసుకుని ఏ వంటింట్లోనో ఏ మండీ మండని కట్టెల పొయ్యి దగ్గిరో ఏడుస్తూంటే అప్పుడు చూడాలి ఆ మోహినీ అవతారం! ఆ ఒళ్ళు తెలియని కబుర్లూ, ఆ నవ్వులూ, బస్సులో ఉన్నా బస్సును మించిన ఆ స్పీడూ, ఇంకెన్నాళ్ళు! ఆవిడ రాజీనామా పత్రం కాలేజీకి వచ్చిననాడు తనకు పుట్టినరోజని బాంకి వెంకటేశ్వర్రావు ఘనంగా టీపార్టీ చేశాడు.

5

ఆవిడ రిజైను చెయ్యటం ఖాయమే అని తెలిసిననాడు ఆ కాలేజీ విద్యార్థులలో సంచలనమే చెలరేగింది.

"బంకిము చంద్ర చటోపాధ్యాయ సంపుటీకరించిన 'బిబిధ ప్రబంధ' ఆవిడేచెప్పాలి. గిరీశ చంద్ర ఘోష్ రచించిన 'బుద్ధదేబ చరిత్ర'లో పద్యాలు ఆవిడ నోటనే వినాలి. టాగూరు 'గీతాంజలి' ఆవిడే బోధపరచాలి. ప్రపంచ సాహిత్యంలో ప్రసిద్ధ భాగమై కూచున్న వంగభాషా వాఙ్మయం వన్నె చిన్నెలు ఆవిడే చాటాలి. మరో లెక్చరరు దగ్గిర అవి ఆశించడం అనూహ్యం...కనీసం యీ యేడాదయినా దీదీ కంటిన్యూ చెయ్యకపోతే మేం స్ట్రయికు చేస్తాం" అని కాలేజీ యూనియన్ ప్రెసిడెంటుద్వారా ప్రిన్సిపాలుకు కబురు వెళ్ళింది. "ఆవిణ్ణి కాపురానికి వెళ్ళనీయకుండా మీ గోలపమి టర్రా? మీరు స్ట్రయికు చేస్తే రేపొద్దున్న ఆవిడ మొగుడొచ్చి ఆకలి దప్పులుమాని కాలేజీ గేటుదగ్గిర సత్యాగ్రహం ప్రారంభించాడు." అన్నాడాయన నవ్వుతూ. కుర్రాళ్ళను సమాధాన పరచి పంపేసరికి అతని తల ప్రాణం తోక్కి వచ్చింది.

ఇక 'సెండాఫ్' నాడు ఎంత హడావుడి జరిగిందో చెప్పలేం. పిల్లలందరూ ప్రెజంట్లతో ఆమెను ఉక్కిరి బిక్కిరి చేశారు. ఆ సాయంకాలం ఆవిడ వెళ్ళిపోతుందని తెలిసి —

సాయంకాలం అవుతున్నకొద్దీ పిల్లల మొహాలమీద మరింత స్పష్టంగా విచార రేఖలు కనిపించసాగాయి. ఒకరిద్దరు ఉండబట్టలేక ఏడ్చేశారు కూడాను.

"మనవాళ్ళ పెళ్ళిళ్ళలో అప్పగింతలంటూ ఒక తంతు పెడతారు. దాన్లోవున్న 'స్పిరిట్' ఏమిటో ఇవాళ తెలుస్తోంది" అన్నాడు భాస్కరమూర్తి. ఫేర్‌వెల్ పార్టీ, ఫోటో, టీ పార్టీ అన్నీ అయిపోయాక మనోరమ భర్తను తీసుకువచ్చి వెంకటేశ్వరరావుతో అంది.

"మా పెళ్ళికి మీరొక్కరే రాలేదు. నేనెంత డిసెపాయింట్ అయానో తెలుసా? వీరేనండీ నేను చెబుతూ వచ్చానే ... ఎకనమిక్సు లెక్చరరు ... ఈ కొద్ది నెలల్లోనే పిల్లల దగ్గిర చాలా బాగా చెబుతారని పేరు గడించారు. రోజూ మా కోట్రావెలరు. ఎటొచ్చి కొంచెం మితభాషిగాని మనిషి చాలామంచివారు. కదుటండీ రావుగారూ, మిమ్మల్నే!"

రావుకి ముచ్చెమటలు పోశాయి. లోలోపల గొణుక్కున్నాడు:

"ఉద్ధరించావుగాని వెళ్ళు ... కావాలంటే వందమంది ఎక్స్ట్రాలచేత అప్పగింత పాట పాడిస్తాను. ఈ కాలేజీని, ఈ పరిసరాల్నీ ఇంతవరకు నువ్వు పావనం చేసింది చాలు... ఇక వెళ్ళు చిట్టితల్లీ!"

మర్నాడు వెంకటేశ్వర్రావు చాలా హుషారుగా వున్నాడు. ఆ వాళ బస్సులో ఎప్పట్లా మనోరమ లేదు. "ఇప్పటికి భగవంతుడి దయవల్ల ఈ శని వదిలింది. నిజంగా ఇంత

త్వరలో యీ పీక పోతుందనుకోలేదు. ఎప్పుడో ఋషులు రాసి పెట్టేశారు. ఆడది తిరిగి, మగాడు తిరక్కా చెడకూడదన్నారు. అబల అన్నారు, చపల అన్నారు. అనుక్షణం ఒకరి రక్షణలో ఉండాలన్నారు. ఇలాగే గడ్డెక్కుతున్నారా, బల్ల గుద్ది చెప్తున్నారా! ప్రతి ఆడదానికీ ఎంత రాసిపెట్టివుండాలో మనోరమకీ అంతే జరగాల, అంతే జరిగింది కూడానూ!"

రావుకి తన ఆనందం ఎవరితోనైనా పంచుకోవాలని పించింది. భాస్కరమూర్తి మొహం ఎత్తి చూశాడు. అన్నీ కోల్పోయినట్టుంది అది.

"ఇన్నాళ్ళూ ఈ బస్సులో నేనే ప్రయాణం చేశానా అనిపిస్తోంది. ఒక్క రోజుకే ఇంత బోరింగుగా ఉంటే యింక ముందు ముందెలాగో..."

మోహన్ కూడా ఆ ప్రక్కసీట్లోనే ఉన్నాడు. ఆఖరికి అతనుకూడా అన్నాడు.

"మనోదీదీ ఉండేది కాబట్టి మనకేం తెలిసేదికాదు... ఇక ఈ ఇంజను హోరూ ఈ బ్రేకుల చప్పుడూ కండక్టరు కేకలూ యివితప్ప మనకి మరొకటి వినపడవు... ఈ దిన దిన గండం ఇంక మనవల్లకాదు. కాలేజీ దరిదాపుల్లోనే ఒక రూం చూడండి భాస్కరమూర్తిగారూ, అక్కడే మనం పడి ఉందాం."

రావు ఖాళీగా ఉన్న వెనుసీట్లోకి వెళ్ళిపోయాడు. అక్కడే కూచుని దీర్ఘంగా ఆలోచించాడు. తర్వాత వారం పదిరోజులు చాలా చోట్ల కూర్చుని దీర్ఘంగా ఆలోచించాడు.

మనోరమ నిజంగా వెళ్ళిపోక, అక్కడే ఉంటే మనోరమ ఒక్క చోటే ఉండేది. ఆమె వెళ్ళిపోయాక ఎక్కడ చూసినా మనోరమే!

అవాళ క్లాసులో కూచున్నా పాఠం చెప్పక వెంకటేశ్వర్రావు స్టూడెంట్సుకి ఏదో వర్కిచ్చి ఎప్పట్లా దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తూ కూచున్నాడు. లెక్చరుహాలు గేటుదగ్గర బంట్రోతు ఉన్నాడు. వాడిమొహం చూస్తే ఏమంటున్నట్టు ఉంది. "కష్టం సుఖం తెలిసిన తల్లి... వెళుతూ వెళుతూ పది రూపాయల నోటు చేతిలో పెట్టింది. వెయ్యేళ్ళు వర్ధిల్లాలి" కిటికీలోంచి దూరంగా చూస్తే ప్రిన్సిపాలు కనిపించాడు ఆవాళ స్టాఫు కామన్ రూంలో ఏమన్నాడు! "నాసర్వీసులో ఎందరో లెక్చరర్సుని చూశాను. ఇంత బాధ్యతాయుతంగా పనిచేసిన వ్యక్తిని ఎక్కడా చూడలేదు. ఇంత కొద్ది కాలంలోనే ఈ కాలేజీలో ప్రతి అంగుళానికీ ఆత్మీయురాలై పోయింది. ఆమెను ఒక క్షణం మరచినా మనం మనుషులమే కాము!"

దూరంగా హెడ్ క్లార్కు ఎక్కడికో హడావిడిగా వెళుతూండడం కనిపించింది. వాణ్ణి చూస్తే మొదట్నించీ మంట. లేకపోతే ఆవాళ కుర్రాళ్ళదగ్గర ఆవిణ్ణి వెనకేసుకొస్తూ ఏమిటి కూశాడు!

"మీరింకా యింకా ఆవిణ్ణి యిక్కడ వుండిపొమ్మని బలవంతపెట్టడం బాగులేదబ్బాయిలూ! ఇంతగా అభిమానించిన యిందరు పిల్లల్ని ఒక్కసారి వదిలిపెట్టి వెళ్ళడానికి ఆ తల్లి ఎంతకు మిలిపోతోందో మీకేం తెలుసు! కాని అంతా అలా వచ్చింది. ఈవిడ అత్తగారికి కీళ్ళ వాతంతో ఒక్కసారి రెండు

కాళ్ళూ పడిపోయాయి. కళ్ళుకూడా సరిగా కనపడవు. నిత్యం ఎవరో మనిషి ఆసరా కావాలిట. ఏం చెయ్యమంటారు చెప్పండి, ఆవిడకి ఏది ముఖ్యం!"

"అ స్వమానూ నవ్వేదానికీ, తేలికయిన విలువగల దానికీ ముఖ్యమూ, అముఖ్యమూ అంటూ ఏముంటాయి, అంతా నాటకం!" అనుకున్నాడు రావు. దానికి వచ్చింది ఒకటే ఒకటి_మోసం, మాయ లేకపోతే యింతమందని ఒక్కసారి సమ్మోహితుల్ని చెయ్యగలదా? వెంకటేశ్వర్రావు విద్యార్థులందర్నీ ఒక్కసారి తేరిపార చూశాడు. ఆ వెనక బెంచీ వాళ్ళు తన గురించి చెప్పుకుని నవ్వినట్లయింది, మనోరమ ప్రవ రన మంచిది గాదని తాను చూచాయగా ఆ మధ్య అన బోతే కొట్టినంత పనిచేసిన రౌడీ వెధవలు వాళ్ళే కదూ! పట్నాని: వెళ్ళి స్టేషనుదాకా ఆ దంపతుల్ని దిగబెట్టివచ్చిన దౌర్భాగ్యులేకదూ ఈ ముందు బెంచీవాళ్ళూ!

లాభంలేదు, మనోరమ కలుషితం చేసి పారేసిన ఆ సంస్థల్లో తన కిక స్థానం లేదు! ఈ కరువు, కాటకాలు ఎందు చేత ఏర్పడుతున్నాయో దీన్ని ఎందుకు కలికాల మంటారో రావుకి ఒక్కసారిగా అర్థమయింది. లెక్చరుక్లాసులోంచి ప్రిన్సి పాలు రూంలోకి ఒక అంగలో వెళ్ళి రిజిగ్నేషను దాఖలు చేశాడు; ఏవో లేనిపోని [illegible]లుజతచేసి, ప్రిన్సిపాలుఅన్నాడు.

"లాభంలేదు...మిమ్మల్నిలా మధ్యలో రిలీవ్ చెయ్య లేము!"

"మనోరమగార్ని ఎలా రిలీవ్ చేశారు?"

"అది అడగడానికి మీ కధికారం లేదు. కావాలంటే పైకి వ్రాసుకోండి. ఒక మన్త్ నోటీసయినా లేకుండా మిమ్మల్ని ఒదల్లేము!"

రావుకి పట్టుదల పెరిగింది. ఒక నెల జీతం కట్టి అప్పటి కప్పుడు రిలీవ్ చేయించుకున్నాడు. 'ముందూ వెనకా చూసుకోకుండా సత్సాంప్రదాయాల్లేని యిలాంటి సంస్థల్లో దూరినందుకు యిదే ప్రాయశ్చిత్తం. కానియ్యి. పతివ్రతఅయిన భార్యా, ధనికుడైన మామగారూ నాకున్నారు. ఈ ముష్టిజీతం ఒకటేనా నాకు ముఖ్యం, మనశ్శాంతిగాని!'

వెంకటేశ్వర్రావు యింటికి చేరేసరికి రంగ రైల్లో ఉంది. ఆమె బదులుగా గూట్లో చీటీ ఉంది.

"బొత్తిగా పలకరిస్తే కసిరికొట్టే మీ వ్యవహారం ఈ వారం రోజుల్నుంచి చూస్తుంటే నేనూ ఓ మనిషినని పించుకోడం ఎలాగో ఇవాళికి తెలిసింది. నాన్న ఆస్తి రెండు మేడలూ అమ్మేసి నా పేర వేసేసి కాశీ వెళ్ళిపోయాట్ట. ఇవాళే కాయితాలూ, ఉత్తరమూ వచ్చాయి. రక్షించాడు. నేనూ, నా నగలూ, నా ఆస్తీ క్షేమం. ఇంక నా వడుపు నాదే అనుకుంటే నాకు మరింత క్షేమం. నాతో మీ సంబంధం తెగిపోయిందని యిందు మూలముగా తెలియజేస్తున్నాను గనుక మీరు మరో పెళ్ళి చేసుకోవచ్చు. ఇంట్లో కనిపెట్టుకుని వుంటుంది గనక మోకాళ్ళ వరకు తెగిన వనిత నెవతెనైనా పెండ్లాడిస బాగుండునని నా సలహా."